

УДК 811.161.2'373

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ КОЛЕКТИВНОГО СВІДОМОГО В БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ

Слюніна О.В., к. філол. н.,
доцент кафедри українознавства

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

У статті подано аналіз мовних формул, які використані в біблійних текстах задля передачі ідеї колективного свідомого. Зокрема, увагу зосереджено на розгляді ілюстрацій, де, замість однини, використано форму множини; на розгляді семантики власних імен, а також використанні генітивних конструкцій.

Ключові слова: архетип, колективне несвідоме, Біблія, генітивні конструкції, форми однини, множина, займенник, колективне свідоме.

В статье представлен анализ языковых формул, которые используются в библейских текстах для передачи идеи коллективного сознательного. В частности, внимание сосредоточено на рассмотрении примеров, где, вместо единственного числа, использована форма множественного; на рассмотрении семантики собственных имен, а также использовании генитивных конструкций.

Ключевые слова: архетип, коллективное бессознательное, Библия, генитивные конструкции, формы единственного числа, формы множественного числа, местоимение, коллективное сознательное.

Sljunina E.V. LINGUISTIC FEATURES OF COLLECTIVE CONSCIENCE' EXPRESSIVENESS IN THE BIBLE

The article presents an analysis of the linguistic formulas that are used in the biblical texts to express the idea of the collective conscious. In particular, attention is focused on the examples, where instead of the singular, the plural forms are used; the semantics of proper names is also under analysis, as well as the use of the genitive constructions.

Key words: archetype, collective conscious, Bible, genitive constructions, singular, plural forms, pronoun, collective unconscious.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століть можна йменувати справжнім переворотом у всій людській історії розвитку. Технічний і технологічний прогрес у сфері сільського господарства, у транспортній царині, досягнення в галузі медицини, поява теорії відносності Альберта Ейнштейна, нові підходи до інтерпретації звичних явищ – усе це характеризує поступове становлення постіндустріального, або інформаційного, суспільства. Світ епохи Модернізму сформувався під впливом доби Просвітництва з притаманною вірою в логіку, науку, технічний прогрес. Модерністи відмовилися від реалістичної практики зображення дійсності, подекуди навіть почали вважати світ непізнаним і абсурдним, розглядаючи реалії навколишнього середовища з позицій суб'єктивізму, адже основним принципом культури XX століття можна вважати самореалізацію, вираження власного «Я». Людина епохи Модернізму була переконана, що за допомогою науково-технічних засобів можна не лише покращити соціально-економічний лад життя, а й позитивно вплинути на духовну природу особистості. Мабуть, саме через прагнення пізнати не лише Всесвіт, а й поглянути на саму сутність людини, на внутрішній

світ особистості, її душу виникли новітні психологічні теорії. Ідеться, безперечно, про роботи З. Фрейда, К. Юнга, Е. Нойманна. У працях зазначених учених маніфестовано ідею про існування спільної для всіх людей частини психіки – колективного несвідомого.

Логічно припустити, що якщо існує колективне несвідоме (поряд з індивідуальним несвідомим), то може існувати й колективне свідоме, колективний розум чи колективний інтелект – коли велика кількість осіб мислить про себе як про одне ціле, однак кожен зберігає при цьому свою індивідуальність. Згідно з даними біології, колективний інтелект притаманний деяким видам бактерій і тварин. Відомими є роботи ентомолога У.М. Уїлера, який, описуючи процес співпраці в мурах, зазначив, що ці комахи діяли подібно до клітинок живої істоти, вони наче були невід'ємними частинками єдиного цілого, своєрідним суперорганізмом. Також дослідники визначили, що за допомогою колективного розуму значно підвищується здатність групи знаходити рішення завдань, а запропоновані ідеї вирізняються ефективністю й нестандартністю.

У художніх творах тема колективного інтелекту не є новою. Ідеться, звісно, здебільшого про наукову фантастику. Наприклад, у романі

Айзека Азімова «Академія», автор маніфестує філософію всеєдності в образі однієї з героїнь, яка представляє суперорганізм планети Гея та говорить про себе: «Я/ми/Гея». «Усі ми існуємо як окремі організми, однак у кожного є своя частка в спільній свідомості, – говорить героїня. – Неістоти мають меншу частку, різноманітні живі форми – більшу або меншу, а люди – найбільшу. Але всі ми беремо участь у Геї». На особливу увагу заслуговують також ідеї Г. Уелса про «світовий мозок».

У філософії одним із родоначальників учення про колективне свідоме був Е. Дюркгейм. Він зазначав, що «сукупність вірувань і відчуттів, що є спільними для одного й того самого суспільства, формують певну систему, яка має власне життя; її можна назвати колективною або спільною свідомістю. Безперечно, вона не має окремого органу як субстрату; вона, за визначенням, розсіяна в усьому просторі суспільства. Тим не менше вона має специфічні риси, що творять із неї особливу реальність. Дійсно, вона не залежить від окремих умов, у яких знаходяться індивіди; вони проходять, а вона лишається. Вона така сама на півночі, як і на півдні, у великих містах і маленьких, у різних професіях. Вона не змінюється з кожним новим поколінням, а, навпаки, пов'язує між собою покоління. Значить, вона – дещо зовсім інше, ніж окремі свідомості, хоча й реалізується лише в індивідах. Вона – психічний тип суспільства, подібна до індивідуальних типів, хоча й існує в іншій формі, має свій спосіб розвитку, свої властивості та умови існування» [5, с. 87]. Отже, Е. Дюркгейм під колективною свідомістю розумів окремішню сутність, а не суму індивідуальних свідомостей.

Активно ідеї Е. Дюркгейма розвинуті в роботах Е. Леруа та П.Т. де Шардена, а також у працях В.І. Вернадського. Учені розмірковують про можливість існування ноосфери – розумної оболонки Землі. Так, наприклад, Е. Леруа, базуючись на уявленнях Плотіна, висуває ідею про еманацию певної Першосутності. В.І. Вернадський про ноосферу говорить, що вона властива не лише homo sapiens, а й іншим організмам; він висловлює думку, що біогеохімічна енергія «пов'язана з психічною діяльністю організмів, із розвитком мозку у високих виявах життя та виражається у формі, що забезпечує перехід біосфери в ноосферу тільки з появою розуму» [4, с. 132]. Для В.І. Вернадського перехід від біосфери до ноосфери становить найвищу ланку еволюції. У людини відбувається перехід від

інстинктивного життя до осмисленого існування. Згідно з міркуваннями вченого, людська думка під час переходу до ноосфери повинна перетворитися на загальнопланетарний мозок.

Цікаві міркування містять праці В.П. Алексеєва про можливість існування колективного мозку: «Суперечність між стабільністю фізичного образу людини та велетенським потоком інформації, що навалюється на неї, нівелюється гіпотезою колективного мозку. Згідно з нею, інформація ця засвоюється й обробляється не одною людиною, а колективами людей» [2, с. 23]. Отже, науковці постулюють думку про можливість існування в майбутньому вищого людського інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація колективної свідомості в художній творчості є досить маловивченою проблемою. Так, існують лише окремі розвідки на цю тему. Наприклад, А.В. Радіонова – дослідниця, яку цікавить вираження колективного свідомого в поетичних текстах, виокремлює три плани колективної свідомості в ліриці: «Перший план – свідомість людини загалом як представника людського суспільства <...> Другий план більш локалізований – це розум суспільний, соціальний, який характеризує здатність людей утворювати соціальні зв'язки й вступати в соціальні відносини. Третій план – групова свідомість. При перехреснуванні та єдності цих планів утворюється ділянка існування колективної свідомості, різної за ступенем узагальнення й проблематикою» [6, с. 147].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд мовного вираження колективного свідомого в біблійних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність роботи зумовлюють кілька чинників: по-перше, проблеми колективного свідомого в сучасній лінгвістиці й досі лишаються не окресленими; по-друге, якщо говорити про Біблію, то цю книгу справедливо вважають найбільш значною та впливовою книгою в історії розвитку людства. І справді, за кількістю перевидань Біблія займає позицію лідера. Жодну іншу книгу в історії світової культури не досліджували, не вивчали настільки ретельно, тож закономірним видається розглянути особливості вербалізації колективної свідомості саме в біблійних текстах.

Отже, спробуємо визначити, які формули використані в тексті Біблії задля передачі ідеї колективного свідомого:

1. За допомогою власних імен, адже відомо, що у Святому Писанні Бог названий кількома іменами: *Яхве, Іегова, Сафаоф*. Усі ці імена, а також у деяких контекстах ім'я *Елохім*, яке так само використовувалось для називання Всевишнього, мають форму множини. У роботі А. Азімова запропоновано таке пояснення цього феномена: «Можливо, що в найбільш ранніх переказах, на яких ґрунтується Біблія, створення світу дійсно було справою рук великої кількості богів. Творці Біблії, переконані монотеїсти, мабуть, ретельно усували подібні свідчення політеїзму, однак із міцно вкоріненим висловом «Елохім» нічого зробити не змогли. Змінювати його було б надто безцеремонним <...> Можна, звісно, заперечити, що це не є справжнім свідченням раннього політеїзму. Адже неважко уявити, що Бог по-царськи використовує слово «ми», або звертається до сонму ангелів, або навіть, із погляду християнства, – до іпостасей Трійці» [1, с. 16]. Лінгвіст Ч. Тейлор не погоджується, що йдеться про пошанну форму, адже в Біблії немає звертань у формі множини до іудейських монархів: «Ніхто не доведе, що в епоху Мойсея або навіть раніше було прийнято звертатися до царів і правителів, використовуючи форму множини. Біблія не дає підстав для подібного висновку» [7, с. 3].

Тим не менше, наскільки відомо з історії релігії, ранні вірування завжди були політеїстичними, а монотеїзм є більш пізньою стадією розвитку релігійних уявлень [1, с. 16]. Цікаво відзначити, що слово *Елохім* на позначення Єдиного Бога сполучається з дієсловами та прикметниками в однині, однак це саме слово може стосуватися також і фальшивих богів, ідолів і тоді воно сполучається зі словами в множині (напр., Суд. 6:10, 1 Цар. 7:3, Іс. Нав. 24:15 тощо).

Існує також версія, що множина слова *Елохім* стосовно Єдиного Бога позначає не кількість, а велич Бога.

Однак залишається питання: чому ж і слово *Сафаоф*, яке походить від «цава» – війсьсько, воїнство, також є похідним від іменника, що має значення множини?

2. Використання форми множини, замість форми однини, що виражається за допомогою відповідних особових займенників. Фактично на такі форми натрапляємо із самого початку, у розповіді про створення світу й людини: «І сказав Бог: *сотворімо людину за образом Нашим і за подобою Нашою*» [3, с. 6]; «І сказав Господь Бог: *ось, Адам став як один з Нас, знаючи добро і зло*» [3, с. 7]; «І почув

я голос Господа, Який говорить: кого Мені послати? і хто піде задля Нас?» [3, с. 736]. Ця ідея наявна й у Новому Заповіті. Наприклад, Ісус Христос так відповідає Никодимові: «*Ми говоримо про те, що знаємо, і засвідчуємо те, що бачили; а ви свідчення Нашого не приймаєте*» [3, с. 1191]. Або в іншому місці читаємо такі рядки: «*Я вже не в світі, та вони в світі, а Я до Тебе йду; Отче Святий! Збережи їх в ім'я Твоє, тих, котрих Ти дав Мені, щоб вони були єдине, як Ми*» [3, с. 1212].

3. Використання дієслів у формі першої особи множини: «... *зійдемо ж і змішаємо там мову їхню, так щоб один не розумів мови іншого*» [3, с. 13], «*І сказав Господь Бог: не добре бути чоловікові одному; сотворімо йому помічника, за його подобою*» [3, с. 7].

4. За допомогою іменників зі значенням числа. У Новому Заповіті йдеться також про те, що колективний інтелект можуть мати також нечисті духи. Так, у Євангелії від Марка читаємо: «*Побачивши ж Ісуса здала, прибіг і поклонився йому. І, скрикнувши гучним голосом, сказав: що Тобі до мене, Ісусе, Сину Бога Всевишнього? Заклинаю Тебе Богом, не муч мене! Бо Ісус сказав йому: **вийди, душе нечистий**, з цього чоловіка. І спитав його: як твоє ім'я? А він сказав у відповідь: **легіон ім'я моє, бо багато нас***» [3, с. 1126]. Бачимо в наведеній ілюстрації те, що нечистий дух говорить про себе в однині, та й Ісус звертається до нього, використовуючи наказовий спосіб другої особи однини, однак далі, називаючи своє ім'я (легіон, до речі, у різні часи налічував від трьох до восьми тисяч осіб), дух говорить, що їх багато й прохає в Ісуса дозволу вселитися в отару свиней.

5. За допомогою чергування форм однини та множини в певних контекстах. Цікаву ідею колективного розуму втілено в розповіді про боротьбу Якова з Невідомим: «*І боровся Хтось з ним до появи зорі; і, побачивши, що не подолає його, торкнувся суглоба стегна його і пошкодив суглоб стегна у Якова, коли він боровся з **Ним**. І сказав йому: відпусти Мене, бо зійшла зоря <...> І сказав йому: **відтепер ім'я твоє буде не Яків, а Ізраїль, тому що ти боровся з Богом, і людей перемагати будеш. Запитав і Яків, говорячи: скажи мені ім'я Твоє. І Він сказав: навіщо ти запитуєш про ім'я Моє? Воно дивне***» [3, с. 37]. Тобто в наведеному уривку йдеться про одну окрему істоту. Важко уявити, щоб усемогутній Творець бився з людиною та ще й програв. А ось, наприклад, в історії про відвідання

Богом Авраама й Сари (цю історію, до речі, покладено в основу християнського вчення про Трійцю) маємо справу з трьома істотами: «І явився йому **Господь** біля діброви Мамре, коли він сидів при вході в намет свій, під час спеки денної. Він звів очі свої і глянув, і ось, **три мужі** стоять навпроти нього. Побачивши, він побіг назустріч їм від входу в намет свій і поклонився до землі, і сказав: **Владико!** якщо я знайшов благовоління перед очима **Твоїми**, не пройди мимо раба Твого; і принесуть трохи води, й омийть **ноги ваші**; і відпочинете під цим деревом, а я принесу хліба, і **ви** підкріпите серця ваші; потім підіть у путь свою; тому що ви йдете мимо раба вашого. **Вони** сказали: зроби так, як говориши» [3, с. 19]. Бачимо, що в другому прикладі, на відміну від історії з Яковом, Бог з'явився перед Авраамом як **три мужі**. У другому прикладі також відбувається чергування присвійних займенників **твої – ваші**. Отже, можна зробити припущення, що, звертаючись до трьох незнайомих, Авраам мислить про них як про єдине ціле.

6. Використання збірних іменників у складі генітивних конструкцій: «**Бог став у сонмі богів, посеред них, щоб богів судити**» [3, с. 611]; «... говорив у серці своєму: «Зійду на небо, вище за зірки Божі, піднесу престіл мій і сяду на горі у **зібранні богів, на краю півночі**» [3, с. 742].

Певною мірою ідея всеєдності втілена й у так званому «золотому правилі», згідно з яким

людина повинна чинити зі своїм ближнім так, як хотіла, щоб чинили з нею, тобто робимо іншим те, чого бажаємо собі.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у біблійних переказах функціонують приклади усвідомлення вищої істоти як колективного розуму. Це виявляється в різноманітних мовних конструкціях: за допомогою чергування однини та множини, за допомогою вживання збірних іменників у складі генітивних конструкцій, використання множини, замість форми однини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азимов А. Путеводитель по Библии / А. Азимов. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2013. – 1182 с.
2. Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез / В.П. Алексеев. – М. : Наука, 1989. – 458 с.
3. Біблія : [книги священного писання Старого та Нового завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками] / пер. Патріарха Філарета. – К. : Вид. Київ. Патріархії Укр. Православ. Церкви Київ. Патріархату, 2004. – 1408 с.
4. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1996. – 432 с.
6. Радионова А.В. Проблема коллективного сознания в творческом представлении русских поэтов XIX – XX веков / А.В. Радионова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2012. – № 3 (17). – Ч. 1. – С. 141–148.
7. Taylor C.V. The First Hundred Words / C.V. Taylor. – Gosford, NSW, Australia, 1996. – 103 p.